

KOSMOLOGIE, KOSMOGONIE

JK:

- Kosmogonie – otázka vzniku či věčnosti světa.
- Úvahy o vzniku Země jsou součástí kosmologie (někdy i klíčovou, nikoli však primární jako u předsofistiků nebo v mýtu).
- V současnosti: kosmo -logii a -gonii nelze oddělovat, neboť úvahy o stavbě nejsou možné bez úvah o dějinách této stavby.

UŽITÍ TERMÍNU ΚΟΣΜΟΣ V RANÉ ŘECKÉ FILOSOFII

Charles H. Kahn

V: Kosmos a živly, Pomfil 11, Praha 1992.

V: Anaximander and the Origins of Greek Philosophy, Appendix I, N. Y. 1960, s. 219-230.

Původ termínu

Jde o to, jaký význam přikládali slovu *κόσμος* první filosofové, kteří jím označovali „svět“. Neví se přesně, kdy a jak se začal tento termín používat.

Existuje nepřímý důkaz ve prospěch milétského původu. Slovo *κόσμος* totiž používají pozdější autoři k označení organického pohledu na svět, který vychází od Anaximandra. Dále se filosofické použití *κόσμος* objevuje téměř u všech autorů, kteří vycházejí z milétské tradice.

Je však třeba stanovit rozdíl mezi obvyklými významy slova *κόσμος* a speciálním smyslem běžným u filosofů.

Platón (*Gr.* 508a)

φασί δ' οἱ σοφοί, ὃν Καλλίκλεις, καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν καὶ φιλίαν καὶ κοσμιότητα καὶ σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην, καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διὰ ταῦτα κόσμον καλοῦσιν, ὃ ἑταίρε, οὐκ ἀκοσμίαν οὐδὲ ἀκολασίαν.

Řikají **moudří mužové**, Kallikle, že i nebe a země i bozi a lidé mají mezi sebou společenství, přátelství, uspořádanost, uměřenost a spravedlnost, a proto **nazývají**, milý druhu, tento svět kosmem, řádem, a ne nespořádaností a nevázaností.

i Xenofón (*Mem.* I, 1, 11)

οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς τῶν πάντων φύσεως, ἢ περὶ τῶν ἄλλων οἱ πλείστοι, διελέγετο σκοπῶν ὅπως ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν σοφιστῶν κόσμος ἔχει καὶ τίσιν ἀνάγκαις ἕκαστα γίγνεται τῶν οὐρανίων,...

Nerozmlouval ani o přirozenosti všech věcí jako většina ostatních, zkoumaje, jak vypadá **sofisty (mudrci) takzvaný kosmos** a jakými nutnostmi vznikají všechny věci na nebi...

slovo charakterizují jako speciální výraz z přírodní filosofie, nikoli jako běžné slovo. Takže *κόσμος* byl už termínem.

[Ovšem Platón v dialogu používá výrazy jako *κόσμιος βίος* („spořádaný život“ - např. 494a4), *κοσμεῖν τὸ σῶμα* („upravovat, pořádat tělo“ – 504a3) nebo *ψυχὴν κόσμον ἔχουσα* („duše mající řád“ – 506e4) ve zcela jiném, „netechnickém“ významu.

Xenofón zase zmiňuje *kosmos* v souvislosti s uspořádáním obce (*Mem.* I, 2, 61).]

Předfilosofické užití výrazu kosmos

Nedá se mluvit o etymologii termínu.

V Homérovi a jinde znamená *κόσμος* a *κοσμῆω* obecně jakýkoliv řád nebo uspořádání částí, které je vhodné, účinné a dobře uspořádané.

1. a) Jeden význam se tedy pojí s fyzickou krásou a upraveností spíše než s morální nebo společenskou správností.
b) S tím souvisí chápání slova *κόσμος* jako „nádhery, bohatá ozdoba“ (červeně zbarvená uzda ze slonoviny je *κόσμος* pro koně a chloubou pro jezdce (Il. 4, 145). Také báseň je ozdobné dílo (*κόσμος*) veršů.
2. a) *κόσμος* a *κοσμῆω* se vztahuje také na dobré uspořádání vojska, kdy více než o fyzický aspekt jde o sociální řád. Pak lze přejít k obecnému morálnímu významu „dobrého uspořádání“. *κόσμος* se může vztahovat na dobrý řád nebo disciplínu v armádě i na řádný způsob života v obcích.
b) *κόσμος* v sociální sféře znamená spíše určité uspořádání než dobré uspořádání obecně.

To je rozsah významů slova mimo přírodní filosofii: konkrétní uspořádání krásy nebo užitečnosti; abstraktnější idea morálního a společenského řádu.

Zřejmě fyzický smysl pěkného uspořádání vedl k užití slova *κόσμος* pro označení přirozeného vesmírného řádu, ovšem „dobrost“ k tomuto řádu patřila.

Výraz kosmos ve filosofii

κόσμος ve filosofii je takové uspořádání všech věcí, v němž má každá přírodní síla přidělenou svou funkci a své meze. Jedná se o systematickou jednotu, v níž jsou části různě složeny a kombinovány. Proto se *κόσμος* nejčastěji pojí se *συνίστασθαι*.

Přesto si slovo uchovalo vedlejší významy ze starších použití – důležitý je především sociální přesah. Snad od počátku se používalo pro př-ní svět na základě analogie s dobrým uspořádáním společnosti (*diké* a *adikia* u Anaximandra, *nomos* u Hérakleita, *isonomiá* a *monarchiá* u Alkmaíona).

Později vystupuje do popředí pojetí světa jako předmětu krásy – proto latinský ekvivalent „mundus“ = ozdoba. Ale ve starších textech se tento význam neobjevuje.

Pro Platóna (*Tim.*, *Leg.*), Xenofóna (*Mem.*) a Aristotela je obraz noční oblohy nejnápadnější manifestací tohoto všeobjímajícího řádu věcí, který má tedy širší dosah. Použití pro nebe či jeho část je zúžením pojmu (např. u Aristotela pro sublunární svět). Přesto je kosmos vymežován právě odkazem na hvězdnou sféru.

V raných zlomcích je nejlépe dosvědčeno použití „světový řád“ nebo „vesmírné uspořádání“. Ovšem slovo má takovou významovou různost, že mohlo být použito různými filozofy různě, pouze se společným základem ve fyzickém pojetí „uspořádání“. Označovalo jak celý světový řád, tak i jeho specifické části (*kosmoi*).

Společným základem je milétský pohled na přirozený svět jako na organizovaný systém, charakterizovaný symetrií částí, periodicitou událostí a rovnováhou mezi rozpornými faktory.